

Virtual məkanda informasiya resursları üzərində vərəsəlik hüquqlarının təmin olunması problemləri və onların həlli yolları

Rasim Əliquliyev¹, Fərqanə Abdullayeva²

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

¹rasim@science.az, ²farqana@iit.ab.az

Xülasə—Məqalədə yeni mülkiyyət növü olan rəqəmsal mülkiyyət anlayışına aydınlıq gətirilir. Bəzi nəhəng İnternet provayderlərinin rəqəmsal mülkiyyətin planlaşdırılması sahəsində təcrübəsi araşdırılır, rəqəmsal mülkiyyətin varis şəxsə ötürülməsini tənzimləyən bir sıra dövlət qanunlarının mövcud vəziyyəti analiz edilir, rəqəmsal resursların planlaşdırılması üsulları, rəqəmsal mülkiyyətin vərəsəliyinin təmin olunması problemləri müəyyən olunur.

Açar sözlər —*rəqəmsal mülkiyyət; rəqəmsal mülkiyyət planlaşdırılması; vərəsəlik*

I. GİRİŞ

Son zamanlar İnternetdən istifadə dünya əhalisinin əksəriyyətinin gündəlik məşğuliyyətinə çevrilmişdir. İnternet istifadəçiləri öz şəxsi elektron poçtlarına gün ərzində təxminən 34 dəfə müraciət edir [1]. Elektron məktublارın göndərilməsi, elektron şəkillərin yaradılması, sosial saytlarda yenilənmələrin edilməsi, onlayn bank əməliyyatlarının həyata keçirilməsi hazırda müntəzəm görülən işlərdir. Sadalanan əməliyyatlar insan həyatında “rəqəmsal resurs” (digital asset) adı ilə tanınan böyük həcmdə informasiya resursları formalaşdırır. Bu resurslar həzundə həm maddi və həm də mənəvi dəyər daşıdığından onları fərdi mülkiyyət (personal property) kateqoriyasına aid edirlər [2].

Müasir dövrdə İnternetdən istifadənin geniş vüsət alması, onlayn resursların və hesabların daha böyük dəyər (maddi və mənəvi) kəsb etməsi rəqəmsal mülkiyyətin (digital property) idarə edilməsi məsələlərinin həllini daha da zəruri etmişdir. Şəxs dünyasını dəyişdikdən sonra bu resursların varis şəxsə hüquqi ötürülməsinin təmin edilməsi hazırda dünyada ən geniş diqqət cəlb edən sahələrdəndir [3]. Rəqəmsal mülkiyyətin varis şəxsə ötürülməsini təmin etmək üçün bu resursların mülkiyyət planlaşdırılmasının həyata keçirilməsi vacib hesab olunur.

Bu gün əksər insanlar iş qabiliyyətini itirdiyi və ya dünyasını dəyişdiyi hallarda rəqəmsal mülkiyyətin varis şəxsə ötürülməsini təmin etmək məsələsinə ciddi əhəmiyyət vermir. Bəzən isə, hətta rəqəmsal resurslarını planlaşdırdığı halda vəsiyyətlərinin həyata keçəcəyindən əmin olurlar. Yalnız bir neçə dövrdə rəqəmsal mülkiyyətin vərəsəlik məsələlərini təmin edən qanunlar mövcuddur. Lakin rəqəmsal resursların varis şəxsə ötürülməsi üçün etibarnamə və vəsiyyətnamələrə əsaslanan ümumi qəbul olunmuş vahid qanun-qayda mövcud deyil. İnternet provayderlərinin isə “Xidmət şərtləri” (Terms of Service) adətən şəxslərin öz resurslarını idarə etməsinə ciddi məhdudiyyətlər qoyur. Bu isə şəxs dünyasını dəyişdikdən sonra

onun rəqəmsal mülkiyyətinin varis şəxsə ötürülməsində ciddi problemlərin meydana gəlməsinə səbəb olur.

Məqalədə yeni mülkiyyət növü olan rəqəmsal mülk anlayışına aydınlıq gətirilir, bu resursların mülkiyyət planlaşdırılmasının aparılmasının vacibliyi göstərilir. Bəzi nəhəng İnternet provayderlərinin rəqəmsal resursların planlaşdırılması sahəsində təcrübəsi araşdırılır, rəqəmsal resursların varis şəxsə ötürülməsini tənzimləyən bir sıra dövlətlərin qanunları mövcud vəziyyəti analiz edilir, rəqəmsal resursların planlaşdırılması üsulları, rəqəmsal resursların vərəsəliyinin təmin olunması problemləri müəyyən olunur.

II. RƏQƏMSAL MÜLKİYYƏT ANLAYIŞI

Rəqəmsal resurs termininə hələ standart tərif formalaşdıran mənbə mövcud deyil. Ayırı-ayrı ədəbiyyatlarda bu termin müxtəlif formalarda şərh olunur. Bu terminə aşağıdakı kimi təriflər verilir:

Rəqəmsal resurs (digital assets) – şəxsin sahib olduğu rəqəmsal formatda saxlanan istənilən mətn, şəkil, multimedia məlumatlarıdır [4].

Rəqəmsal resurs – elektron şəkildə yaradılan və saxlanan istənilən böyük həcmli özəl fərdi məlumatdır [5].

Rəqəmsal resurslara şəxsin e-poçt hesabları, onlayn serverlərdə saxlanan şəkilləri, videoları, sənədləri, şəxsin sahib olduğu veb-saytlar və bloqlar, onlayn bank hesabları, domen adları, veb-hostinq hesabları, sosial şəbəkə hesabları, onlayn alış-veriş hesabları, virtual biznes əməliyyatları, onlayn ödəniş hesabları aid edilə bilər.

III. RƏQƏMSAL RESURLARIN PLANLAŞDIRILMASININ ÜSTÜNLÜKLƏRİ

Hazırda əksər mülkiyyət planlayıcısı şəxslərin rəqəmsal resurslarını onların mülkiyyət planına daxil etməyi zəruri hesab etmir [3]. Bu vəziyyət vəkillərin bu prosesin həyata keçirilməsi qaydasından məlumatsız olması və ya rəqəmsal resurslara ciddi əhəmiyyət verməməsi ilə əlaqələndirilir. Rəqəmsal resursların planlaşdırılması şəxsin müxtəlif hesablarına olan giriş qaydalarının (parolu və s.) planının yaradılmasını nəzərdə tutur və aşağıdakı üstünlükləri vardır [2]:

- **Rəqəmsal mülkiyyətin məhkəmə icraçalarına və şəxsin ailə üzvlərinə əlçatırılığının asanlaşdırılması.** Rəqəmsal resurslara olan giriş qaydalarından şəxsin ailə üzvlərinin, icraçıların, güvənli şəxslərin məlumatlı olmasının zəruriliyini bildirir.

- **İdentifikator oğurluğunun qarşısının alınması.** Mərhum şəxsin hesablarına ailə üzvlərinin giriş əldə edə bilməməsi onun identifikatorlarının kriminal qruplaşmaları tərəfindən ələ keçirilməsi ilə nəticələnə bilər. Kriminal qruplaşmaları identifikatorları ələ keçirməklə kredit kartları açma bilirlər, dünyasını dəyişmiş şəxs adından işə düzələ bilər, dövlət şəxsiyyət vəsiqələri əldə edə bilər.
- **Kontent oğurluğunun qarşısının alınması.** Bloqda məlumat dərc etdikdə, müəllif avtomatik olaraq həmin material üzərində müəllif hüququ əldə edir. Bloq kontenti müəllifin yaşadığı dövrdə və müəllifin ölümündən 70 il sonrakı müddət də daxil olmaqla müəllif hüququ ilə qorunur. Ailə üzvlərinin bloqun varlığından məlumatsız olması, bloqa giriş üçün hüquqi səlahiyyətlərinin olmaması onların həmin mərhum şəxsin bloq səhifələrində müəllifi olduğu işlərin başqa şəxslər tərəfindən ələ keçirilməsi ilə nəticələnə bilər.
- **Rəqəmsal mülkiyyətə dəyən ziyanın qarşısının alınması.** Bəzi rəqəmsal resurslar maddi dəyərə malikdir. Bu resursların uzun müddət aşkarlanmaması onların itməsi ilə nəticələnə bilər. Məsələn, fərz edək ki, mərhum şəxs müəyyən gəlir gətirən veb-sayta, bloqa və ya domen adına malik olub. Ailə üzvləri domen adının yerləşdiyi məkanı müəyyən edə bilmədiyi halda onlar domen adın yenilənmə tarixini keçirmiş olar və domen adını birdəfəlik itirər.
- **Mərhum şəxsin həyat tarixçəsinin itməsinin qarşısının alınması.** Kompüterlərdə və ya onlayn saxlanan, şəxsə aid xüsusi şəkillərdən, məktublardan, jurnallardan, albomlardan və onlara giriş qaydalarından ailə üzvlərinin məlumatsız olması mərhum şəxsin həyat hekayəsinin birdəfəlik itməsi ilə nəticələnə bilər.
- **Arzuolunmaz sirlərin üstünün açılmasının qarşısının alınması.** Bəzi insanlar onlara məxsus məlumatların (məsələn, acı sirlər, şəxsi zarafatlar və s.) yaxınları tərəfindən açılmasına narazı olurlar. Hesablara cavabdeh şəxs təyin etmədikdə bu məlumatlar arzu olunmaz şəxslər tərəfindən ələ keçirilə bilər.

IV. INTERNET PROVAYDERLƏRİN VƏRƏSƏLİK SİYASƏTİ

Ümumilikdə, rəqəmsal resurslar onlayn provayderlərə həvalə edilən zaman hesabın sahibi ilə provayder arasında müqavilə bağlanır. Bu müqaviləni adətən “Xidmət şərtləri” (terms of service) kimi adlandırılır və onun bir sıra bəndləri şəxs dünyasını dəyişdikdən sonra onun resurslarının idarə edilməsi şərtlərini müəyyən edir. Bəzi müqavilələrdə şəxs dünyasını dəyişdikdən sonra onun resurslarının digərinə ötürülməsinə icazə verilir, bəzilərdə isə məhdudiyyətlər qoyulur. Bəzi nəhəng provayderlərin xidmət şərtlərinə nəzər salmaq [5]:

Facebook. Ailə üzvləri mərhum şəxsin hesabını ya ləğv edə bilər ya da onu əbədləşdirə bilər. Əbədləşdirmək hesabın mövcudluğunun uzadılması deməkdir.

Gmail/Google. Ailə üzvləri şirkətə lazımı sənədlər təqdim etdikdən sonra mərhum şəxsin hesabını ya ləğv edə bilər, ya da e-poçt hesabının kontenti yazılmış CD-ROM əldə edə bilər.

Myspace. Ailə üzvləri ölüm haqqında şəhadətnamə, Myspace identifikatorunu və qohumluğunu təsdiqləyən sənədi təqdim etdikdən sonra mərhum şəxsin profilini ləğv edə bilər, profildəki kontenti silə bilər və ya profili saxlaya bilər.

Yahoo! Mail. Hesabın açılması haqqında məhkəmənin qərarı olmayanadək ailə üzvləri şəxsin hesabına giriş əldə edə bilməz.

Yuxarıdakı provayderlərin xidmət şərtlərinin qoyduğu məhdudiyyətləri həmçinin Hotmail, LinkedIn, Twitter və s. kimi digər sosial sistemlərdə də müşahidə etmək olar.

Göründüyü kimi provayderlərin xidmət şərtlərində mərhum şəxsin hesablarının varis şəxsə ötürülməsi məsələsinə baxılmaz, bu şərtlərin əsas mahiyyəti şəxsin resurslarını qorumaq məqsədi ilə onların əldə edilməsinə qarşı giriş məhdudiyyətləri qoymaqdır.

Özəl şirkətlərə məxsus “xidmət şərtləri” müqavilələrindən savayı, rəqəmsal resurslara giriş qaydalarını tənzimləyən dövlət və federal qanunlar da mövcuddur. ABŞ-da Federal qanunlar sırasına 1984-cü ildə qəbul edilmiş “Kompüter saxtakarlığı və kompüterlərdən sui-istifadə aktı” (Federal computer fraud and abuse act) və “Saxlanan yazışmalar haqqında qanun” (The stored communications act) adlı iki sənədi daxil edirlər.

“Kompüter saxtakarlığı və kompüterlərdən sui-istifadə aktı” səlahiyyəti olmadan kompüterə qəsdən giriş cəhdi edən və ya səlahiyyət həddini aşaraq mühafizəsi olan istənilən kompüterdən informasiya əldə edən şəxslərə qarşı cinayət sanksiyaları təyin edir.

“Saxlanan yazışmalar haqqında qanun” – istifadəçilərə təqdim olunan elektron yazışma servislərindəki (electronic communication service) kontenti qorumağa xidmət edir. Bu tip servislərə Hotmail, Google Gmail, Yahoo! Mail kimi poçt servislərini, Facebook, Google+, MySpace kimi sosial şəbəkə servislərini misal göstərmək olar. Qanun servis provayderlərini onların təqdim etdiyi servislərdə saxlanan elektron yazışma kontentini bilərəkdən ifşa etməsinə qadağan edir. Qanun hətta güvənli şəxslərin elektron yazışmalara səlahiyyəti olmadan qəsdli giriş cəhdini də cinayət hesab edir və cəza kimi onlara azadlıqdan məhrum etmə və pul cərimələri tətbiq edir.

Dövlət qanunları əsasında kompüterlərə, informasiya sistemlərinə və kompüter şəbəkələrinə icazəsiz giriş cəhdlərinə cinayət statusu verilir. Məsələn, ABŞ-ın 50 ştatının hamısında bu növ qanunlar mövcuddur.

V. RƏQƏMSAL MÜLKİYYƏTİN VƏRƏSƏLİK HÜQUQLARINI TƏNZİMLƏYƏN BEYNƏLXALQ QANUNLAR

Yuxarıda şərh olunan özəl şirkətlərə məxsus “xidmət şərtləri” müqavilələri, federal qanunlar və dövlət qanunları hətta güvənli şəxslərin mərhum şəxsin rəqəmsal resurslarına giriş hüququ əldə etməsinə ciddi məhdudiyyətlər qoyur. Bu səbəbdən bir sıra ölkələrdə güvənli şəxslərin mərhum şəxsin rəqəmsal resurslarına giriş əldə etməsinə səlahiyyət verən qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsinə artıq başlanmışdır, bəzilərdə isə planlaşdırılır. Məsələn, ABŞ-ın Konnektikut, Rod Aylend, İndiana, Oklahama, İdaho və s. kimi ştatlarında artıq bu növ qanunlar mövcuddur.

Qeyd edək ki, bu qanunların qəbuluna 2005-ci ildən başlanmışdır [6, 7] və onlardan bəziləri aşağıdakılardır:

- 05-136. An Act Concerning Access to Decedents' Electronic Mail Accounts, 2005, Connecticut.
- HB5647. Access to Decedents' Electronic Mail Accounts Act, 2007, Rhode Island.
- IC 29-1-13. Electronic documents as estate property, 2007, Indiana.
- HB 2800. Control of certain social networking, microblogging or e-mail accounts of the deceased, 2010, Oklahoma.
- SB 1044. Control of certain social networking, microblogging or e-mail accounts of the deceased, 2011, Idaho.

Yuxarıda sadalanan qanunlarda irəli sürülən tələblər bir-birindən fərqlənir. Məsələn, Oklahoma və İdaho ştatlarının qanunlarında icraçı şəxslərə mərhum şəxsin rəqəmsal hesablarına daxil olmaq, idarə etmək və ya onu ləğv etmək hüququ verilir. Konnektikut, Rod Aylend, İndiana ştatlarının qanunlarında icraçı şəxsə mərhum şəxsin rəqəmsal hesablarını idarə etmək hüququ verilmir, yalnız Hotmail və ya Yahoo kimi e-poçt hesablarına giriş və kontenti köçürmək hüququ verilir.

Hazırda ABŞ-ın 18 ştatında müvafiq qanun layihə formasında mövcuddur, lakin hələ ki, tətbiq olunmamışdır [7].

Dünyanın digər dövlətlərində rəqəmsal resursların miras qoyulması problemlərinin qanunvericilik müstəvisində həllinə cəhdlər müşahidə olunmur. Məsələn, Kanada kimi böyük dövldə mərhum şəxsin rəqəmsal resurslarını və hesablarını idarə edən heç bir qanunvericilik aktı yoxdur.

Bundan əlavə Vahid Hüquq Komissiyası (Uniform Law Commission, təşkilat həmçinin Vahid Dövlət Qanunları üzrə Komissarları Milli Konfransı – National Conference of Commissioners on Uniform State Laws adı ilə də tanınır) təşkilatı “Rəqəmsal resurslara güvənli giriş” aktı (Fiduciary Access to Digital Assets Act) hazırlamışdır [8]. Qanunu yaratmaqda məqsəd icraçıların, güvənli şəxslərin, məhkəmə tərəfindən təyin edilmiş şəxslərin mərhum şəxsin rəqəmsal resurslarına tam giriş əldə edə bilməsinə şərait yaratmaqdır. Qanun saytların irəli sürdüyü “Xidmət şərtləri”ni üstləyən qanundur. Facebook, Twitter, LinkedIn, Google və s. kimi saytları mərhum şəxsin rəqəmsal resurslarına güvənli şəxslərin giriş əldə etməsi üçün səlahiyyət verməyə məcbur edir. Qanunun mətninə görə, şəxs öz resurslarına güvənli şəxslərin və ya icraçıların giriş etməsinin qarşısını yalnız bu bərdə vəsiyyətnamədə qeyd apardıqdan sonra ala bilər. Bu səbəbdən şəxsin rəqəmsal resurslarının vəzəliyyətinin təmin edilməsi üçün ilk öncə onların mülkiyyət planının hazırlanmasına diqqət yetirmək lazımdır.

VI. RƏQƏMSAL RESURSLARIN MÜLKİYYƏT PLANLAŞDIRILMASI ÜSULLARI

Adətən, mərhum şəxs öz mirasını müəyyən şəxslərə ötürmək üçün ölümündən qabaq bu resursların müxtəlif hüquq mexanizmlərindən istifadə edərək bölgüsünü aparır. Mülkiyyət bölgüsünə xidmət edən mexanizmlərdən biri mülkiyyətin planlaşdırılmasıdır.

Mülkiyyətin planlaşdırılması (estate planning) – şəxsin ölümündən qabaq mülkiyyət bölgüsü üzrə həyata keçirdiyi hazırlıq tədbirləridir. Əksər bölgü sxemləri mülkiyyət hüququ sahəsində bacarığı olan hüquqşünaslar tərəfindən tərtib edilir.

Rəqəmsal resursların planlaşdırılmasının aşağıdakı üsulları vardır [9]:

- Rəqəmsal resursların vəsiyyətnamədə yerləşdirilməsi (Placing Digital Asset Information in a Will).
- Rəqəmsal resurs haqqında informasiyadan ibarət fərdi sənədin hazırlanması (Drafting a Separate Document with Digital Asset Information).
- Rəqəmsal resursların etibarnamələrdə yerləşdirilməsi (Placing Digital Assets in a Trust).
- Onlayn axirət dünyası servislərindən istifadə olunması (Use Online Afterlife Companies).

Qeyd edək ki, vəsiyyətnamə məhkəmə qərarı ilə rəsmi təsdiqləndikdən sonra ictimaiyyət üçün açıq informasiyaya çevrilir. Bu səbəbdən rəqəmsal resurslar haqqında məlumatların vəsiyyətnamədə yerləşdirilməsi əlverişli hesab olunmur. Bu məlumatların ayrıca sənəddə saxlanmasının da çatışmazlığı var. Çünki sənədin bədnüyyətli şəxsin əlinə keçməsi halı baş verdikdə hesab məlumatlarının təhlükəsizlik səviyyəsinə ciddi təsir edə bilər. Onlayn “axirət dünyası” (afterlife) sistemlərinin tətbiqində də ciddi qüsurlar vardır. Burada təşkilatın təhlükəsizlik sisteminin sındırılma və iş fəaliyyətinin dayandırılma ehtimalının olması bu yanaşmanın əsas çatışmazlıqlarındandır.

Qeyd edək ki, onlayn “axirət dünyası” sistemləri şəxsin əlil olduğu dövrdə və ya dünyasını dəyişdikdən sonra onun hesablarının, parollarının, əsas sənədlərinin yerləşdiyi məkanın, son arzularının və ismarıclarının daxil olduğu siyahının ailə üzvlərinə və dostlarına miras kimi təqdim olunmasını həyata keçirir. Bu növ servislər sırasına aiddir: AssetLock (2006), DataInherit (2006), Dead Man's Switch (2008), Deathswitch (2006), Entrustet (2009), Estate++ (2008), EstateLogic (2008), GreatGoodbye (2009), If I Die, Last Post (2006), Legacy Locker (2009), MementoMori (2010), My Wonderful (2010), Parting Wishes (2000), SlightlyMorbid (2009), Vital Lock (2009), SecureSafe, My Internet Data, LifeEnsured, Cirrus, CloudSafe, E-Z-Safe, LifeEnsured, SecureSafe. Bu şirkətlərdən bəziləri ödənişli, bəziləri isə pulsuz xidmət göstərir.

Rəqəmsal resursların planlaşdırılması üçün mövcud üsullardan savayı bəzi nəhəng provayderlər də artıq istifadəçilərinə vəzəliyyət xidmətləri təklif etməyə başlamışdır. Belə ki, Google rəqəmsal resursların varis şəxsə ötürülməsini təmin etmək məqsədi ilə istifadəçilərinə 2013-cü ilin aprel ayında “qeyri-aktiv hesab meneceri” (Inactive Account Manager) adlı xidmət təklif etmişdir və o bu xidməti təklif edən ilk İnternet şirkəti hesab olunur [Facebook Heir? Time to Choose Who Manages Your Account When You Die]. Bu xidmət istifadəçilərin Google şirkətinin təqdim etdiyi Gmail, bulud saxlanıcı və başqa servislər üçün rəqəmsal varis (digital heirs) təyin etməsinə imkan verir. Bu növ xidməti öz funksiyalarına daxil edən digər şirkət Facebook şirkətidir. O bu xidməti istifadəçilərinə 2015-ci ilin fevral ayında təklif etmişdir və xidmət miras əlaqələri (legacy contact) adlanır. Qeyd edək ki, Facebook 2009-cu ildə şəxsin hesabının əbədiləşdirilməsi sistemini (memorialization system) yaratmışdır.

Əbədiləşdirilmiş hesabda şəxsin mövcud dostlar şəbəkəsi səhifədə yalnız şərhlər və şəkillər qoya bilər. Lakin bu sistem hər hansı bir şəxsin hesaba daxil olmasına və ya hesabda redaktə əməliyyatları aparmasına səlahiyyət vermir.

VII. RƏQƏMSAL RESURSLARIN VƏRƏSƏLİYİNİN TƏMİN OLUNMASI PROBLEMLƏRİ

Rəqəmsal resursların mülkiyyət planlaşdırılmasının aparılmasına maneə törədən səbəblər aşağıdakılardır [10]:

- **Təhlükəsizlik.** Müştərilərin öz istifadəçi adlarını, parollarını və başqa məlumatlarını kağız üzərində qeyd etməkdən ehtiyat etməsi ilə bağlı narahatlıqdır. Burada rəqəmsal resursun daxil olduğu vasitənin oğurlanması halı baş verə bilər, şifrlənmə sındırıla bilər, onlayn “axirət dünyası” servislərindən istifadə zamanı İnternet saxlanma hücumuna məruz qala bilər.
- **Çətinlik.** Rəqəmsal resursların tez-tez dəyişikliyi məruz qalması və hər dəfə müxtəlif qurğularda saxlanması ilə bağlı narahatlıqdır. Burada rəqəmsal resursun daxil olduğu sənədlərdə hər dəfə düzəlişlər aparmağa, onlayn servislərin isə bu haqda məlumatları müntəzəm yeniləməsinə ehtiyac yaranır.
- **Onlayn axirət dünyası təşkilatlarının etibarlılığının qeyri-müəyyən olması.** Onlayn axirət dünyası təşkilatlarının yaranıb və istənilən vaxt fəaliyyətinin dayandırılması ilə bağlı narahatlıqdır.
- **Onlayn axirət dünyası təşkilatlarının öz səlahiyyətlərini aşması.** Bəzi onlayn axirət dünyası təşkilatlarının rəqəmsal resursları güvənli şəxslərə təqdim etmək üçün şahidliyin olmasını tələb etməsi. Belə şahidlik vasitələri kimi adətən vəsiyyətnamələr istifadə olunur. Yəni bu sistemlər də bəzən vəsiyyətnamə olmadan resursların güvənli şəxslərə təqdim edilməsinə imkan vermir.
- **Federal qanunların qoyduğu məhdudiyyətlər.** Burada aşağıdakı iki məhdudiyyət problemi kimi qiymətləndirilir: 1. Rəqəmsal mülkiyyətə güvənli şəxslərin girişinin səlahiyyətləndirilməsi kompüterlərə və kompüter verilənlərinə icazəsiz giriş cəhdlərinə qadağan edən qanunlara əsasən aparılmalıdır. 2. Güvənli şəxslərin provayderin yazışmaları açıqlaması üçün etdiyi sorğuları “Saxlanan yazışmalar haqqında” qanuna əsasən həyata keçirməlidir.

VIII. RƏQƏMSAL RESURSLARIN VƏRƏSƏLİYİNİN TƏMİN OLUNMASI İSTİQAMƏTİNDƏ MÜHÜM HADİSƏLƏR

Son zamanlar dünyada rəqəmsal miras problemlərini işıqlandırmağa cəhd edən bir sıra tədbirlərin aktiv şəkildə həyata keçirilməsinə başlanmışdır. Belə ki, Tibb elmləri üzrə akademik mərkəzin (Academic Health Science Partnership) və dəfn mərasimlərinin təşkilatçılığı ilə məşğul olan “Leverson və Sons” şirkətinin (Leverson&Sons LTD) sponsorluğu ilə 23 may 2015-ci ildə Londonda “The 1st Annual, Digital Legacy Conference” adlı konfransın keçirilməsi planlaşdırılır (<http://digitallegacyconference.com>). Konfransın əsas məruzələrini “rəqəmsal miras” (digital legacy), “ölüm və sosial media” (Death&social media), “bu günkü rəqəmsal dünyada ölüm” (death in today’s digital world), “rəqəmsal resurslar və

rəqəmsal miras sahəsində Böyük Britaniya qanunları” (UK laws around digital assets and digital legacy), “rəqəmsal ölümə hazırlıq” (preparing for our own digital death) və s. kimi başlıca mövzular təşkil edir.

Bundan əlavə, bu sahədə aktual məsələləri özündə ehtiva edən “Sənin rəqəmsal axirət dünyan” (Your Digital Afterlife) [11], “Rəqəmsal miras və qarşılıqlı əlaqə: Ölümdən sonrakı məsələlər” (Digital Legacy and Interaction: Post-Mortem Issues) [12] adlı kitablar ictimaiyyət tərəfindən böyük diqqət çəkmişdir. Kitablarda əsasən rəqəmsal ölüm, rəqəmsal vərəsəlik kimi məsələlərin texniki, mədəni və hüquqi aspektləri müzakirə olunur.

NƏTİCƏ

Rəqəmsal resursların vərəsəlik problemlərinin həlli hüquq müstəvisində aparılmalıdır. Bunun üçün dünyanın hər bir ölkəsində şəxs dünyasını dəyişdikdən sonra onun rəqəmsal resurslarının vərəsəlik problemlərinin idarə edilməsi qaydalarını tənzimləyən xüsusi qanunlar qəbul olunmalı və vətəndaş kodeksinə daxil edilməlidir. Digər tərəfdən rəqəmsal resursların planlaşdırılmasının axirət dünyası sistemlərində təmin edilməsi daha səmərəli hesab olunur. Lakin onlayn mühitdə mövcud olan axirət dünyası sistemləri heç bir hüquqi əsası olmadan fəaliyyət göstərir. Bu isə onların dünyasını dəyişmiş şəxsin rəqəmsal resursları üzərində olan cavabdehlik hüququnu azaldır. Bu səbəbdən onlayn mühitdə fəaliyyətə başlayan hər bir axirət dünyası sisteminin yalnız hüquqi əsasda icrasına icazə verilməlidir. Rəqəmsal resursların bir nəsiləndən digərinə ötürülməsini təmin edən idarəetmə mexanizminin bu şəkildə təşkili onların həm təhlükəsizliyini, həm də əlyətərliyini təmin etmiş olar.

ƏDƏBİYYAT

- [1] J.P. Hopkins, “Digital estate planning: Is Google your next estate planner?,” Student Lawyer, 2013, pp. 1-12.
- [2] G.W. Beyer, K.M. Griffin, “Estate planning for digital assets,” Estate Planning and Community Property Law Journal, 2011, pp. 1-8.
- [3] K. Prangle, “The disposition of digital assets: Estate planning potential not just propaganda,” Law Trends&News, 2010, <http://www.americanbar.org>.
- [4] Oregon State Bar, Legislative Proposal, 2013, 12 p.
- [5] B. Sweigman, Catching up to digital media: Digital estate planning for the 21st century, 18 p.
- [6] Estates laws regarding digital assets, <http://www.digitalestateresource.com/law/>
- [7] State-by-state digital estate planning laws, <https://www.everplans.com/articles/state-by-state-digital-estate-planning-laws>
- [8] “Uniform fiduciary access to digital assets act,” National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, 2014, 26 p.
- [9] A.F. Watkins, “Digital properties and death: What will your heirs have access to after you die?,” Buffalo law review, vol. 62, issue 1, 2014, pp. 193-235.
- [10] N.R.Cahn, “Digital planning: The future of elder law,” National Academy of Elder Law Attorneys journal, vol.9, no.1, 2013, pp.135-155.
- [11] E. Carroll, J. Romano, Your digital afterlife: When Facebook, Flickr and Twitter Are Your Estate, What’s Your Legacy?, 1st ed., New Riders, 2010, 203 p.
- [12] C. Maciel, V.C. Pereira, “Digital legacy and interaction: post-mortem issues,” 1st ed., Springer International Publishing, Human-computer interaction series, 2013, 144 p.